

Відродження
міжнародний фонд
INTERNATIONAL RENAISSANCE FOUNDATION

Центральний інститут
післядипломної педагогічної освіти АПН України
Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»
Проект «Впровадження інклюзивної освіти в Україні»

навчально-методичний посібник
для керівників загальноосвітніх
навчальних закладів

ІНКЛЮЗИВНА ШКОЛА: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

К І Ї В – 2 0 0 7

УДК 376.01
ББК 74.3
I-65

*Рекомендовано Науково-методичною радою
Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України
(протокол №4 від 26 грудня 2007)*

Рецензенти:

Олійник В. В. — доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України;
Засенко В. В. — доктор педагогічних наук,
член-кореспондент АПН України.

Видання здійснено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження»
в рамках реалізації проекту
«Впровадження інклюзивної освіти в Україні»
(проект № 2700941)

*Жодна частина цієї публікації не може бути відтворена
в будь-якому вигляді та будь-якими засобами без попередньої згоди
Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»*

Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: Колупасва А. А., Софій Н. З., Найдю Ю. М. та ін. За заг. ред. Даниленко Л. І., — К.: 2007. — 128 с.

ISBN 978-966-8217-43-2

Навчально-методичний посібник висвітлює особливості організації та управління інклюзивною школою, відомості щодо становлення міжнародної та вітчизняної моделі інклюзивної освіти, зарубіжний досвід та практичні поради стосовно адаптацій та модифікацій навчального середовища, налагодження співпраці між школою і батьками, школою і фахівцями для забезпечення потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку. Вперше подано рекомендації щодо адаптацій та модифікацій навчального середовища на рівні школи, застосування практики відстоювання інтересів дітей на інклюзивну освіту керівниками загальноосвітніх закладів.

Адресовано керівникам загальноосвітніх закладів, методичним, науково-педагогічним та науковим працівникам, слухачам курсів підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів освіти, представникам батьківських та інших громадських організацій.

УДК 376.01
ББК 74.3

ISBN 978-966-8217-43-2

© Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2007

ЗМІСТ

Перегмова	4
Вступ	6
Розділ I. Інклюзивна освіта в педагогіці і практиці діяльності школи	
1.1. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти	9
1.2. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи	17
1.3. Інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір в Україні	29
<i>Використана література</i>	37
Розділ II. Організація діяльності інклюзивної школи	
2.1. Загальні принципи здійснення адаптацій та модифікацій навчально-виховного процесу	40
2.2. Пристосування шкільних приміщень до потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку	44
2.3. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної школи	50
<i>Використана література</i>	51
Розділ III. Особливості управління інклюзивною школою	
3.1. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій	53
3.2. Застосування успішних стратегій адміністративної роботи	59
3.3. Здійснення процесу оцінки та розробки індивідуального навчального плану	68
3.4. Взаємодія школи та психолого-медико-педагогічної консультації ..	79
3.5. Налагодження партнерських стосунків з родинами	82
<i>Використана література</i>	90
Розділ IV. Методичні рекомендації щодо реалізації моделі інклюзивної школи	
4.1. Створення й реалізація моделі інклюзивної школи	93
4.2. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання.	97
4.3. Формування позитивного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку	109
4.4. Застосування практики відстоювання інтересів дітей на інклюзивну освіту (з досвіду роботи)	114
<i>Використана література</i>	122
Термінологічний словник	123
Перелік рекомендованої літератури	126

Передмова

Сучасною світовою тенденцією є прагнення до реінституціоналізації та забезпечення доступності усіх ресурсів суспільства для осіб з особливими потребами. Продовжує формуватися і впроваджуватися нова культурна й освітня норма — створення умов для активної участі у житті суспільства для усіх громадян, включаючи людей фізично й інтелектуально неповносправних, що й фіксує міжнародне законодавство на рівні ООН.

У процесі демократизації українського суспільства неабиякого поширення набувають ідеї гуманізації освіти й пріоритетів особистості. На зміну державоцентристській освітній системі, в якій головна мета визначалася як формування особистості за певними еталонами і підпорядкування власних інтересів державним, а основною ознакою була жорстка регламентація навчального процесу, приходиться так звана дітоцентристська система освіти, в якій домінує орієнтація на інтереси дитини, на задоволення її потреб.

Визнання Україною Конвенції ООН «Про права дитини» та Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей посилює увагу до проблем дітей, котрі мають ті чи інші відхилення в розвитку, зумовило необхідність розробки цілеспрямованих дій держави для створення найсприятливіших умов для забезпечення їхньої самоактуалізації, активної участі в системі сучасних суспільних відносин. Проте, сьогодні спостерігається ситуація, коли права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття освіти, соціальну інтеграцію та ін. лише декларуються за відсутності механізмів їх реалізації та недостатнього знання інших ефективних практик навчання. Для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків вибір, який гарантується українським законодавством, є достатньо обмеженим — спеціальні школи-інтернати та навчально-реабілітаційні центри, де за відомих позитивів є й суттєві недоліки, як-то: відірваність дитини від сім'ї, широких соціальних контактів, обмеженість кола міжособистісної взаємодії, не завжди якісний соціально-освітній рівень, зниження конкурентоспроможності на ринку праці тощо. Практика свідчить — після закінчення школи-інтернату значна частина дітей виявляється непристосованою до соціального середовища, а інтелектуальний потенціал випускників використовується недостатньо.

У сучасному світі дедалі більшого розвитку набуває інклюзивна модель освіти — модель, що пов'язана з дотриманням прав людини. Інклюзивна освіта базується на соціальній моделі розуміння інвалідності, яка на протилугу медичній моделі, розглядає ваду здоров'я як соціальну

проблему, а не як характеристику особистості, оскільки вона (проблема) зумовлена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами, архітектурну безбар'єрність та ін. Така модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь громадян у реалізації своїх прав і надавало їм таку можливість.

У 90-х роках ХХ ст. активізувався рух зі створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі, який був ініційований батьками таких дітей та недержавними організаціями. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», як недержавна освітня організація, реалізує програму «Інклюзивна освіта» з 1996 р. За цей час спільно з Інститутом спеціальної педагогіки АПН України та за підтримки Міністерства освіти і науки України започатковано науково-педагогічну експериментальну програму, проведено низку досліджень з питань інклюзивної освіти, відповідну підготовку педагогів для роботи в умовах загальноосвітньої школи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, створено ресурсні центри, на базі яких батьки, представники громадських організацій та інші зацікавлені особи можуть отримати консультації з питань освіти, соціальної адаптації цієї категорії дітей та ін.

Усі ці позитивні зміни, досягнуті за цей час, були б неможливими без глибокого розуміння педагогами та батьками переваг інклюзивної освіти, без відданої праці педагогів, без підтримки дирекції шкіл і місцевих відділів/управлінь освіти, без підтримки донорських організацій.

Основними завданнями Міжнародного фонду «Відродження» є сприяння становленню відкритого демократичного суспільства в Україні. Основними характеристиками відкритого суспільства (термін філософа Карла Поппера) є верховенство права, демократично обрана влада, інститути громадянського суспільства, захист прав меншин. Проекти Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», спрямовані на захист прав дітей з особливими потребами і підтримані МФВ, є свідченням такої діяльності.

Метою проекту «Впровадження інклюзивної освіти в Україні», що впроваджується ВФ «Крок за кроком» за підтримки МФВ, є формування позитивної, компетентної думки громадськості та фахівців щодо переваг інклюзивної освіти. Основні напрями діяльності проекту: 1) робота з представниками засобів масової інформації; 2) робота з представниками психолого-медико-педагогічних консультацій та 3) підготовка керівників загальноосвітніх закладів до створення умов для навчання дітей з особливими потребами. Роль керівників у розвитку інклюзивної школи є критичною. Адже саме від них залежить виявлення очікувань батьків щодо освіти, яку вони прагнуть забезпечити своїм дітям, підтримка педагогів, які працюють в інклюзивних класах, створення позитивної навчальної атмосфери у школі, де відмінності між дітьми враховують, поважають і розглядають як цінний досвід, захист та відстоювання прав дітей на освіту та багато інших питань. Важливим партнером у реалізації цього напрямку проекту є Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, де з 2008 р. керівники загальноосвітніх шкіл України зможуть пройти навчання за курсом «Інклюзивна освіта».

Освітнянин Марк Генсон зазначав: «Найкраща формула для впровадження нововведень — це ідея, ініціатива та кілька друзів». Віримо, що керівники загальноосвітніх шкіл разом з педагогами та батьками є тією командою, яка може забезпечити краще навчання й успіх для всіх дітей. А цей посібник стане добрим помічником у цьому процесі.

Н

Навчально-методичний посібник «Інклюзивна школа: особливості організації та управління» розроблено у рамках проекту «Впровадження інклюзивної освіти в Україні», що впроваджується Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Метою проекту «Впровадження інклюзивної освіти в Україні» є формування позитивної, компетентної думки громадськості та фахівців щодо переваг інклюзивної освіти. Основні напрями діяльності проекту: 1) робота з представниками засобів масової інформації; 2) робота з представниками психолого-медико-педагогічних консультацій; 3) підготовка керівників загальноосвітніх закладів до створення умов для навчання дітей з особливими потребами. Важливим партнером у реалізації цього напряму проекту є Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, де з 2008 р. керівники загальноосвітніх шкіл України зможуть пройти навчання за курсом «Інклюзивна освіта».

Сьогодні в Україні вже напрацьовано перший досвід підготовки педагогів для роботи в умовах інклюзивного класу: через участь у тренінгах, що пропонуються ВФ «Крок за кроком» та іншими громадськими організаціями, участь у курсах, що проводяться на базі облас-

них Інститутів післядипломної педагогічної освіти у Львові, Білій Церкві (Київська область), Полтаві, Києві, Івано-Франківську, видання навчально-методичних матеріалів та ін. Проте, дуже мало уваги приділяється підготовці керівників загальноосвітніх закладів для розвитку інклюзивної моделі освіти.

Роль керівників у розвитку інклюзивної школи є критичною. Адже від них залежить налагодження успішної співпраці з батьками та фахівцями, підтримка педагогів, створення такого навчального середовища, у якому кожен учень може досягти успіху, де враховуються індивідуальні особливості кожної дитини, кожної сім'ї, а відмінності розглядаються як цінний досвід для розвитку компетентностей, що визначаються сучасними реаліями.

Саме з цією метою створено навчально-методичний посібник «Інклюзивна школа: особливості організації та управління» і навчальний курс для керівників шкіл, який має впроваджуватися у системі післядипломної педагогічної освіти.

Перший розділ посібника — «Інклюзивна освіта в педагогіці і практиці діяльності школи» — висвітлює основні відмінності між медичною моделлю розуміння інвалідності та сучасною соціальною моделлю, між поняттями «інтеграція» та «інклюзія», становлення та розвиток інклюзивної освіти як в Україні, так і в інших країнах, основні міжнародні документи, що підтримують інклюзивну модель освіти.

Другий розділ — «Організація діяльності інклюзивної школи» — містить опис загальних принципів здійснення адаптацій та модифікацій навчально-виховного процесу, приклади пристосувань шкільних приміщень до потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку, специфіку психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної школи.

Третій розділ — «Особливості управління інклюзивною школою» — розкриває специфіку управління інклюзивною школою, пов'язану із залученням і налагодженням ефективної співпраці між школою та батьками, школою та іншими фахівцями. Цей розділ також описує нові очікування щодо діяльності керівника і педагога, які працюють в інклюзивному навчальному середовищі.

Четвертий розділ «Методичні рекомендації щодо реалізації моделі інклюзивної школи» містить рекомендації стосовно оцінювання досягнень учнів з особливими потребами, створення командної співпраці, залучення учнів з особливими потребами до позакласної діяльності.

Сподіваємося, що посібник стане корисним не лише керівникам загальноосвітніх шкіл, а й усім, хто небайдужий до питань забезпечення прав дітей, де право на отримання якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами все ще залишається викликом для сучасної освіти України.

Ми будемо вдячні за зворотний зв'язок. Наша адреса:
Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»
Київ 01034, вул. Пушкінська 9, кв. 4
Електронна пошта: admin@ussf.kiev.ua

РОЗДІЛ I

Інклюзивна освіта в педагогіці і практиці діяльності школи

- Концептуальні аспекти інклюзивної освіти
- Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи
- Інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір в Україні

3

«... Залучення є одним з важливих видів реалізації прав людини, воно сприяє розвитку почуття людської гідності. Інклюзивна система освіти почала свій розвиток з громадського руху, який поставив під сумнів ефективність спеціальної освіти для дітей з особливостями психофізичного розвитку. В останні десятиріччя інклюзивні підходи до навчання і виховання всіх дітей у звичайних групах і класах знайшли загальне визнання та підтримку. Всі діти, молодь і дорослі по можливості мають навчатися разом, незалежно від їхніх проблем, вад і відмінностей. Для цього потрібні узгоджені дії вчителів, адміністраторів, родин та громадськості».

1.1. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти

- Становлення інклюзивної освіти: від інтеграції до інклюзії
- Основні документи
- Залучення та участь
- Основні принципи інклюзивної школи
- Переваги інклюзивної освіти
- Міжнародні організації, що формують політику у галузі інклюзивної освіти

Становлення інклюзивної освіти: від інтеграції до інклюзії.

Останніми десятиліттями у більшості країн Західної, а тепер і Центральної Європи, відбуваються докорінні зміни у законодавстві, розумінні та забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Разом з вибором Україною незалежного та демократичного напрямку розвитку суспільства, у 1991 р. нашою державою визнано Конвенцію ООН «Про права дитини», посилено увагу до якості й доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Так, Конвенція ООН «Про права дитини» зазначає, що «...усі діти мають право на освіту, і, як наслідок цього, право на прогрес».

Характерно, що з розвитком демократичного суспільства, яке гарантує право кожного громадянина на активну участь у житті цього суспільства, приходять нове розуміння понять «інвалідність», «вади розвитку», «інтеграція» тощо. Нині всі згадані вище терміни щодо дітей поступаються новому — «діти з особливими освітніми потребами», що однаковою мірою стосується як інвалідності у важкій формі, так і помірних за ступенем порушень. Такий підхід пояснюється тим, що явище «недостатності» або «інвалідності» передбачає втрату або дефіцит фізичної та розумової спроможності. Однак спроможність вчитися не лише залежить від стану окремих органів або ж їх фізіологічної функціональності, а, радше, від психологічної функціональності. Таким чином, акцент зсувається від внутрішніх проблем дитини до системи освіти, яка надає їй підтримку у навчанні, визнає її сильні якості та задовольняє всі її індивідуальні потреби.

Діти з особливими освітніми потребами — поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чії освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально-вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків).

В основних законах України про освіту зустрічаються такі терміни: «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» та «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах».

Всі вони відображають **медичну модель** ставлення до людей з особливими потребами, яка розглядає ваду здоров'я як характеристику особи, що може бути спричинена хворобою, травмою чи станом здоров'я і, відповідно, потребує медичного або ж іншого втручання з метою «корекції» проблеми. Природно, що реакцією суспільства в контексті медичної моделі є забезпечення лікування, реабілітації та соціальної допомоги (на зразок спеціальної освіти та пенсії). Іншими словами — ставиться за мету зробити життя людини з особливими потребами до певної міри «нормальним» шляхом забезпечення їй, зокрема, економічних та освітніх можливостей.

З часу ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини дедалі більшого визнання та поширення набуває **соціальна модель** ставлення до людей з особливими потребами, яка більше пов'язана з дотриманням прав людини. На противагу медичній моделі, соціальна модель розглядає розлади здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості, оскільки ця проблема зумовлена — непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами, виробничі норми, архітектурну безбар'єрність і транспорт.

Один із останніх нормативних документів — наказ Міністерства освіти і науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» — використовує такі поняття: «молодь з інвалідністю», «діти з важкими порушеннями розвитку», а також «діти з особливими освітніми потребами». Термін «особливі освітні потреби» тісно пов'язаний з поняттям **«інклюзивна освіта»**.

Інклюзія (від *Inclusion* — включення) — процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті.

Інклюзивна освіта — це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Розвиток і функціонування окремої, спеціальної системи освіти, завжди вважалися проявом турботи про дітей з особливими потребами. Однак, таке бачення системи спеціальної освіти почало поступово змінюватися у більшості країн світу. Знання, досвід, обладнані приміщення досі мають велике значення, проте, сегрегація учнів наразі розглядається як неприйнятна і така, що порушує право дитини на освіту. Загальне бачення цього питання полягає в тому, що переважна більшість дітей з особливими освітніми потребами мають навчатися разом зі своїми однолітками у звичайних умовах. Одним із результатів такого підходу вважається створення єдиної освітньої системи, яка охоплюватиме учнів різних категорій.

Як проміжний етап розвитку інклюзивної системи освіти можна вважати процес інтеграції.

Інтеграція — зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами в загальний освітній простір.

Кілька типів інтеграції:

- ❖ соціальна — діти з особливими потребами можуть брати участь у позакласній діяльності разом з іншими дітьми (харчування, ігри, екскурсії тощо) як у дошкільних, так і в загальноосвітніх навчальних закладах, однак, вони не навчаються разом;
- ❖ функціональна — діти з особливими потребами та їхні однолітки навчаються в одному класі (при частковій інтеграції діти з особливими потребами навчаються в окремому спецкласі або відділенні школи та відвідують лише окремі загальноосвітні заходи; при повній інтеграції такі діти проводять весь час у загальноосвітніх класах);
- ❖ зворотна — «здорові» діти відвідують спецшколу;
- ❖ спонтанна або неконтрольована — діти з особливими потребами відвідують загальноосвітні класи без отримання додаткової спеціальної підтримки (існують підстави вважати, що у багатьох країнах чимало таких дітей залишаються навчатися на повторний рік).

Останнім часом поняття «інтеграція» замінюється терміном «інклюзія», який має дещо ширший контекст: інтеграція відображає спробу залучити учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл, а інклюзія передбачає пристосування шкіл, їх загальної освітньої філософії до потреб усіх учнів. Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки це особлива система навчання, яка охоплює весь різноманітний контингент учнів і диференціює освітній процес, зважаючи на потреби дітей усіх груп та категорій.

Одним із **головних завдань інклюзії** є відгук на широкий спектр освітніх потреб в шкільному середовищі та поза його межами. Інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчальне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями.

При визначенні сутності інклюзії, важливо звернути увагу на чотири елементи, які ілюструють її характерні особливості.

- *Інклюзія — це процес.* Важливо зазначити, що інклюзія має розглядатись як постійний пошук ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому випадку відмінності розглядаються як позитивне явище, яке стимулює навчання дітей та дорослих.
- *Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням.* Відповідно, вона включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці.
- *Інклюзія передбачає присутність, участь та досягнення.* «Присутність» в цьому контексті розглядається як надання можливості навчатися в загальноосвітньому навчальному закладі та пристосування, необхідні для цього; «участь» розглядається як позитивний досвід, який набуває учень у процесі

навчання та врахування ставлення учня до самого себе в цьому процесі; «досягнення» розглядається як комплексний результат навчання упродовж навчального року, а не лише результати тестів та екзаменів.

- *Інклюзія передбачає певний наголос на ті групи учнів, які підлягають «ризик» виключення або обмеження в навчанні. Це визначає моральну відповідальність перед такими «групами ризику» та гарантування їм можливості участі в освітньому процесі.*

Основні документи.

В основі інклюзії лежить право людини на освіту, проголошене у Всесвітній декларації прав людини у 1948 році, де зазначається:

«Кожен має право на освіту...освіта має бути спрямована на розвиток людської особистості та посилення поваги до прав людини та основних свобод...».

Однаково важливими є положення «Конвенції про права дитини» (ООН, 1989), такі як право дитини не зазнавати дискримінації, зазначене у статті 2 та статті 23. Зокрема, у статті 23 йдеться, що дитина з особливими освітніми потребами повинна мати:

«доступ до освіти, виховання, медичного обслуговування, реабілітаційних послуг, професійної підготовки, максимально можливої соціальної інтеграції та індивідуального розвитку, включаючи його чи її культурний та духовний розвиток».

Стаття 29 «Цілі освіти» зазначає, що освіта дитини має бути спрямована на розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі, освіта повинна сприяти розвитку потенціалу дитини в усіх сферах.

Логічним наслідком цих документів є те, що всі діти мають право на освіту, яка не дискримінує їх у жодних сферах, таких як етнічні, релігійні, статеві, мовні відмінності, економічне становище, особливі потреби.

Підхід до освіти на основі прав ґрунтується на трьох принципах:

1. Доступна та обов'язкова освіта.
2. Рівність, інклюзія та відсутність дискримінації.
3. Право на якісну освіту.

Рух назустріч інклюзії включає в себе ряд змін на рівні цілого суспільства та малої громади, які супроводжуються розробкою правових норм на міжнародному рівні. Вперше інклюзія була підтримана Всесвітньою декларацією прав людини у 1948 р. і знаходить відображення у всіх міжнародних документах у сфері освіти.

- **Всесвітня Декларація прав людини, 1948 р.**
Гарантує право на безкоштовну і обов'язкову освіту для всіх дітей.
- **Декларація прав дитини, 1959 р.**
Принцип 5. Дитина, яка є неповноцінною у фізичному, психічному або

соціальному відношенні повинна забезпечуватися спеціальним режимом, освітою і піклуванням, необхідними зважаючи на її особливий стан.

Принцип 10. Дитина має бути захищена від практики, яка може заохочувати расову, релігійну або будь-яку іншу форму дискримінації. Вона має виховуватися в душі взаєморозуміння, терпимості, дружби між народами, миру й загального братерства, а також у повному усвідомленні, що її енергія та здібності мають бути присвячені служінню на користь інших людей.

- **Конвенція ООН «Про права дитини», 1989 р.**
ратифікована Україною у 1991 р.

Стаття 23

Держави-учасниці визнають, що неповносправна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне й достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі й полегшують її активну участь у житті суспільства.

- **Всесвітня декларація «Освіта для всіх», 1990 р.**

Освіта для всіх означає гарантію всім дітям їхнього права на доступ до якісної базової освіти.

- **Стандартні правила ООН щодо «зрівняння можливостей інвалідів», 1993 р.**

У цих Правилах міститься заклик до всіх держав зробити освіту осіб із фізичними та розумовими вадами невід'ємною частиною системи освіти.

- **Саламанкська Декларація, 1994 р.**

Містить заклик до урядів всіх країн затвердити на законодавчому рівні принцип інклюзивної освіти та приймати до загальноосвітніх шкіл усіх дітей, якщо немає виняткових випадків, які унеможливають це.

- **Програма дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, 1994 р.**

Мета програми полягає в тому, щоб слугувати основою для вироблення політики й спрямовувати діяльність урядів, міжнародних організацій, національних установ з надання допомоги у реалізації положень Саламанкської декларації. Кожна особа з проблемами розвитку має право виявити власні побажання щодо своєї освіти в тією мірою, якою це може бути точно встановлено. Батьки користуються невід'ємним правом на те, щоб з ними консультувалися стосовно форм освіти, які б найкращим чином відповідали потребам, обставинам життя чи сподіванням їхніх дітей.

- **Дакарська Декларація, 2000 р.**

Цілі освіти тисячоліття — переконання, що всі діти матимуть доступ до обов'язкової освіти до 2015 р., — ставить в центр уваги осіб з певними обмеженнями та дівчат.

- **Конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами (ще розробляється) 2005 р.**

Відстоює права людей з особливими потребами на освіту без будь-якої дискримінації.

Залучення та участь.

Освіта дітей з особливими потребами ґрунтується на принципах виваженої педагогіки, дієвість яких неодноразово підтверджувалась і від використання яких, вигравали всі діти. Вона передбачає, що відмінності між людьми є природним явищем, і навчання слід відповідним чином адаптувати до потреб дітей, а не «підганяти» під сталі погляди щодо організації та характеру освітнього процесу.

Виважена педагогіка, спрямована на задоволення потреб дітей, корисна всьому суспільству. Досвід свідчить, що така педагогіка загалом може забезпечити більш високий рівень успішності. Педагогіка, орієнтована на потреби дітей, може допомогти уникнути безцільних витрат ресурсів і краху надій, до чого надто часто призводить низький рівень навчання та шаблонність усталених підходів в освіті. Окрім цього, школи, які основну вагу приділяють дітям, є тренувальним майданчиком для суспільства, орієнтованого на задоволення потреб своїх громадян, в якому панує повага до відмінностей і гідності всіх людей.

Залучення та участь мають важливе значення для людської гідності, а також для утвердження та реалізації прав людини. В галузі освіти це виявляється в розробці стратегій, які здатні забезпечити дійсну рівність можливостей. Досвід багатьох країн свідчить, що інтеграція дітей і молоді з особливими освітніми потребами найкраще відбувається в інклюзивних школах, які приймають усіх дітей певного району чи громади. Саме в таких умовах діти з особливими освітніми потребами можуть досягти найвищих результатів в освіті та соціальній інтеграції.

Інклюзивна школа — заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі.

Хоча інклюзивні школи забезпечують сприятливі умови для досягнення рівних можливостей і повної участі, для їх ефективної діяльності необхідні спільні зусилля не лише вчителів і персоналу школи, а й батьків, членів родин, ровесників.

Основні принципи інклюзивної школи:

- ❖ всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- ❖ школи мають визнавати й враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;
- ❖ забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, застосування організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- ❖ діти з особливими освітніми потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання;

- ❖ вони є найефективнішим засобом, який гарантує солідарність, співучасть, взаємоповагу, взаєморозуміння між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей — **всі** діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних освітніх закладах корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому. Як свідчать дослідження, в інклюзивних класах наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів дітей, а не на їхніх проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та іншими дітьми в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги.

Інклюзивні підходи також корисні для сім'ї. В цьому випадку родини дітей з особливими освітніми потребами можуть отримувати підтримку з боку інших батьків, вони краще розуміють у чому розвиток їхніх дітей є типовим й у чому відмінним, а також беруть активнішу участь у процесі навчання і виховання дітей. Вчителі інклюзивних класів глибше розуміють індивідуальні відмінності й особливості дітей, а також ефективніше співпрацюють з батьками та фахівцями (спеціалістами з лікувальної фізкультури, логопедами, соціальними працівниками та ін.). Інклюзивна система освіти є також корисною із суспільної точки зору, оскільки завдяки спільному навчанню діти змалку вчаться розуміти і толерантно ставитися до людських відмінностей.

Переваги інклюзивної освіти.

Навчання в інклюзивних освітніх закладах корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для звичайних дітей, членів родин та суспільства в цілому. Як свідчать дослідження, в інклюзивних класах наголос робиться в першу чергу на розвиткові сильних якостей і талантів дітей, а не на їхніх проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між «здоровими» дітьми і дітьми з особливими потребами в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться

природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги.

Інклюзивні підходи також корисні для сім'ї. В цьому випадку родини дітей з особливими освітніми потребами можуть отримувати підтримку з боку інших батьків, вони краще розуміють у чому розвиток їхніх дітей є типовим й у чому атиповим, а також беруть активнішу участь у процесі навчання і виховання.

Вчителі інклюзивних класів глибше розуміють індивідуальні відмінності й особливості дітей, а також ефективніше співпрацюють з батьками та іншими фахівцями (спеціалістами з лікувальної фізкультури, дієтологами, логопедами, соціальними працівниками та ін.). Інклюзивна система освіти також корисна із суспільної точки зору, оскільки завдяки спільному навчанню діти змалку вчаться розуміти і толерантно ставитися до людських відмінностей.

Міжнародні організації, що формують політику в галузі інклюзивної освіти.

Важливим рушієм поширення інклюзії є міжнародні організації, які проводять дослідження, розробляють рекомендації для урядів різних країн, сприяють розвитку інклюзивної політики. Такими організаціями, насамперед, є:

❖ *Організація Об'єднаних Націй (ООН).*

Ряд керівних документів ООН спрямовано на розгортання та підтримку інклюзивної освіти. Основні заклики ООН:

- зауважують, для того, аби втілювати інклюзивну освіту, держави мають застосовувати гнучкі навчальні програми, які можна адаптувати до різних потреб дітей;
- зосереджують увагу на тому, що необхідно впроваджувати безперервне навчання вчителів та надавати їм всебічну підтримку;
- зазначають, що місцеві громади мають формувати ресурси для забезпечення такої освіти.

❖ *ЮНЕСКО.*

Зусиллями ЮНЕСКО було організовано кілька Всесвітніх конференцій з питань освіти для людей з особливими освітніми потребами.

Серед найвизначніших — конференція в місті Саламанка (Іспанія), у якій взяла участь 92 уряди та 25 міжнародних організацій (1994 р.). **Саламанкська декларація містить Заклик до урядів усіх країн затвердити на законодавчому рівні інклюзивну модель освіти** та приймати до загальноосвітніх шкіл усіх дітей, якщо немає виняткових випадків, які унеможливають це. Таким чином, було запропоновано, щоб інклюзія стала загальною формою освіти, а спецшколи або спецкласи існували для виняткових ситуацій. Положення Декларації спонукають уряди до розвитку інклюзивної освіти, а саме: до докладання більших зусиль для розвитку дошкільних стратегій та професійної освіти, забезпечення організації та реалізації програм підготовки педагогів і підвищення їхньої кваліфікації з огляду на принципи інклюзивної освіти. Остання конференція відбулася в Дакарі у 2000 р.

❖ *Організація Економічної Співпраці та Розвитку (OECD)* тісно співпрацює з ЮНЕСКО і EUROSTAT і є найбільшим статистичним центром Європейського Союзу. Одним з її операційних підрозділів є Центр освітніх досліджень та інновацій, який ініціює вивчення та втілення проектів, що мають на меті впровадження реформ. Низка студіювань, які проводила OECD у різних країнах, дали змогу зробити такі основні висновки:

- а) концепція соціальної справедливості, яка ґрунтується на правах людини, зазначає, всюди, де це можливо: діти з особливими потребами мають навчатися у загальноосвітніх, а не в окремих навчальних закладах;
- б) різноманітні національні підходи до залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх закладів забезпечують цінний досвід для ширших дебатів про освітню різноманітність і справедливість.

Виходячи із зазначеної концепції соціальної рівності та справедливості, учні з особливими освітніми потребами мають досягти таких самих навчальних результатів, як і їхні однолітки. Це є певним викликом, який веде до питання різних рівнів або варіантів результатів навчання для учнів з особливими потребами. Підхід, що базується на правах людини, має забезпечувати прогрес і, відповідно, оцінювання індивідуального прогресу упродовж засвоєння навчальної програми.

1.2. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи

- Інтегроване та інклюзивне навчання в Італії.
- Рівноправність у здобутті освіти (досвід Австрії).
- Психолого-медико-соціальні центри (досвід Бельгії).
- Освітня реформа (досвід Голландії).
- Шведська модель інклюзивної освіти.
- Варіативність психолого-педагогічного супроводу (досвід Німеччини).
- Прозорість кордонів між спеціальною та загальною освітою.

Західноєвропейські системи загальної середньої освіти, незважаючи на різноманітність типів і рівнів навчальних закладів, які опікуються освітою, в тому числі й школярів з особливими освітніми потребами, є ключовими елементами сучасної європейської моделі соціального устрою, яка виявляється привабливою для країн, що позбулися тоталітарних режимів, наразі й для України, з огляду на завдання та перспективи розв'язання назрілих педагогічних і соціальних проблем.

2.2. Пристосування шкільних приміщень до потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку

- Адаптації для дитини з порушеннями опорно-рухового апарату.
- Адаптації для дитини з порушеннями зору.
- Адаптації для дитини з порушенням слуху.
- Загальні рекомендації щодо облаштування території школи.

Ми розглянемо, як можна обладнати звичайну школу для комфортного навчання у ній дітей з особливими потребами (з порушеннями опорно-рухового апарату, слуху та зору). Сподіваємося, що ця інформація допоможе зробити доступнішими школи, а діти з особливими потребами матимуть змогу навчатися в них разом зі своїми однолітками.

Найважливіше — створити загальну атмосферу. Якщо до такої дитини ставитися як до звичайного школяра (з певними особливими потребами), то таке ставлення передається й іншим учителям та однокласникам дитини. Діти надаватимуть посильну допомогу і учень з особливими потребами почуватиметься вільно, а ставлення однокласників до спеціальних архітектурних умов та обладнання буде бережливішим і вони довше залишатимуться в хорошому стані.

Необхідно залучати дитину з особливими потребами до всіх видів діяльності (освітньої та позакласної). При цьому необхідно сформувати в однокласників ставлення до неї як до рівної ї, водночас, як до людини, якій буває потрібна допомога та підтримка. Цей настрій у класі залежить від учителів та адміністрації школи.

На думку педагогів шкіл, у яких вже навчаються такі учні, це є головною умовою комфортного навчання в загальноосвітній школі дітей з особливими потребами.

Адаптації для дитини з порушенням опорно-рухового апарату (дитина, яка користується інвалідним візком, милицями, тростиною тощо).

До школи прийшла дитина, яка користується інвалідним візком, милицями чи просто повільно ходить. Як можна облаштувати шкільну будівлю так, щоб дитина почувалася комфортно?

Вхід до школи.

Вхід до будь-якої школи, зазвичай, починається зі сходів, що є суттєвою або навіть нездоланою перешкодою для дітей з порушенням опорно-рухового апарату, які використовують під час пересування інвалідний візок, тростинки, милиці чи інші засоби. Для того, щоб ці діти змогли потрапити до школи, необхідно продублювати сходи пандусом.

Пандус має бути пологим (10–12 градусів), щоб дитина на візку могла самостійно підійматися і спускатися ним. Щоб цього досягти, необхідно враховувати

наступні вимоги: нахил пандуса (співвідношення висоти підйому (H) до довжини проекції похилої ділянки (L) не має перевищувати 12 градусів).

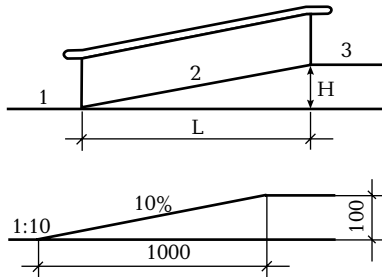

Рис.1. Будова пандуса.

Пандус складається з трьох частин:

- 1 — горизонтальної площини на початку пандуса;
- 2 — похилої поверхні пандуса;
- 3 — горизонтальної площини в кінці пандуса.

Ширина пандуса має бути не меншою 90 см. Необхідними атрибутами пандуса є бортик, що огорожує, та бильця. Бортик запобігає скочуванню візка. Його висота має бути не меншою, ніж 5 см.

Бильця встановлюються по обидва боки пандуса на висоті 70 і 90 см. Для дітей молодших класів — 50 см. Найзручнішими є бильця круглого перерізу (з діаметром не менше 3 і не більше 5 см). Довжина бильця має бути більшою за довжину пандуса на 30 см з кожного боку.

Якщо архітектура будівлі не дає змоги побудувати правильний пандус (наприклад, вузькі сходи), то можна зробити відкидний пандус. В цьому випадку дітям з особливими потребами знадобиться стороння допомога. Ще одна важлива деталь — двері мають відчинятися у протилежний від пандуса бік, щоб дитина на візку не скотилася вниз. Можна обладнати вхід дзвоником, щоб попередити про прихід охорону.

Внутрішній простір школи.

Уздовж коридорів (по всьому периметру) бажано зробити бильця, щоб дитина, яка погано ходить, могла рухатися школою, тримаючись за них.

Ширина дверей має бути не менше 90–95 см, інакше людина на візку не пройде. Для того, щоб дитина на візочку змогла піднятися на верхні поверхи, у шкільній будівлі має бути передбачений хоча б один ліфт (можливо, доступ до нього доведеться обмежити для інших учнів), однак, не у всіх школах це можливо зробити. Тому, по можливості, слід переносити заняття для класів, у яких навчаються діти з особливими потребами, на перший поверх.

Хороший вихід — встановлення на сходах підйомників. Однак, і ліфти, і підйомники — дороге обладнання, і поки що не кожна школа може собі це дозволити. Ще одним вирішенням проблеми пересування сходами дитини з особливими

потребами може бути організація чергування старшокласників, які по черзі допомогатимуть учневі на сходах. Якщо в коридорі є телефон-автомат, його слід повісити нижче, щоб дитина, яка користується інвалідним візочком, могла ним скористатися.

Шкільна роздягальня.

У роздягальнях дітям з особливими потребами потрібно виділити зону, відокремлену від проходів, і обладнати її бильцями, лавочками і гачками для сумок, одягу тощо. Або ж можна відвести для цього невелику окрему кімнату.

Шкільна їдальня.

У їдальні варто передбачити окрему непрохідну зону для учнів-інвалідів. Ширину проходів між столами для вільного пересування на інвалідному візку рекомендується збільшити до 1,1 м. Також бажано, щоб столи у їдальні знаходилися недалеко від буфетної стійки. Водночас не варто розміщати дітей з особливими потребами окремо від решти однокласників.

Бажано, щоб дітям з особливими потребами допомагали співробітники їдальні, чергові старшокласники.

В окремих школах, де навчаються діти з особливими потребами, побутує практика приносити сніданки всьому класові безпосередньо у класні кімнати. Це, звісно, не відповідає санітарно-гігієнічним нормам, проте сприяє зближенню дітей.

Шкільний туалет.

У шкільних туалетах варто передбачити одну спеціалізовану туалетну кабінку для дітей з особливими потребами, які мають порушення опорно-рухового апарату, в тому числі і тих, які користуються інвалідними візками. Розміри спеціалізованої kabіни: ширина — не менше 1,65 м; глибина — 1,8 м; ширина дверей — не менше 90 см. У кабіні з одного боку унітазу має бути передбачена вільна площа для розміщення крісла-візка (для забезпечення можливості пересадки з крісла на унітаз). Кабіна має бути оснащена бильцями, підвісними трапеціями тощо. Усі ці елементи мають міцно кріпитися.

У туалеті варто хоча б одну раковину встановити на висоті 0,8 м від підлоги. Нижній край дзеркала та електричного засобу для сушіння рук, рушник і туалетний папір розміщуються на такій самій висоті.

Спортивний зал.

Діти з особливими потребами мають бути залучені і на уроках фізкультури. Вони можуть виконувати посильні вправи і брати участь у різних іграх разом з однокласниками. Це допоможе їм не відокремлюватися від однолітків і виконувати шкільну програму у більш повному обсязі.

Роздягальню, душову і туалет при фізкультурному залі для дітей, які користуються інвалідними візками, необхідно переобладнати. У душовій кабіні, так само, як і в туалеті, одну кабінку необхідно обладнати так, щоб дитина з особливими

потребами могла нею користуватися (ширина дверей має бути не меншою, ніж 90 см; візок має входити у кабінку повністю). Бажано, щоб у роздягальні всі проходи були не вужчі, ніж 90 см.

Шкільна бібліотека.

Читальний зал шкільної бібліотеки також бажано обладнати для вільного доступу школярів з особливими потребами: частину стійки для видачі книг рекомендується переобладнати до рівня не вище 0,7 м.

Книги, що знаходяться у відкритому доступі, картотеку бажано розмістити у межах зони досяжності (протягнутої руки) людини на візку, тобто не вище 1,2 м при ширині проходу біля стелажів чи картотеки не менше 1,1 м.

Класні кімнати.

Важливо врахувати, що дитині з особливими потребами необхідний додатковий простір для вільного пересування. Мінімальний розмір зони учнівського місця для дитини на візку (з урахуванням розвороту візка) — 150×150 см. Біля парти варто передбачити додатковий простір для зберігання інвалідного візка (якщо дитина пересідає з нього за стіл), милиць, тростинки тощо.

Ширина проходу між рядами столів у класі має бути не менше 90 см. Такої ж ширини мають бути вхідні двері без порогу. Бажано залишити вільним прохід біля дошки, щоб дитина на інвалідному візку або на милицях могла вільно пересуватися вздовж неї. Дошку слід повісити нижче.

Якщо заняття відбуваються у класі, де дошка або якесь обладнання знаходяться на підвищенні, його необхідно обладнати з'їздом (наприклад, покласти і закріпити похилу дошку). Це можуть зробити і однокласники на уроках праці.

Адаптації для дитини з порушеннями зору.

Коли до школи приходить дитина зі зниженим зором, варто пам'ятати, що вона відчуватиме труднощі в орієнтації у просторі. Тому, для комфортного перебування у школі їй необхідна відповідна допомога.

На початку навчального року з дитиною потрібно обійти приміщення школи (влаштувати екскурсію) для того, щоб вона запам'ятала місцезнаходження кабінетів і приміщень, якими вона користуватиметься (класів, роздягалень, їдальні тощо). Якщо місцезнаходження цих приміщень зміниться, варто ще кілька разів пройти за новим маршрутом.

Вхід до школи.

Крайні сходинки при вході до школи необхідно пофарбувати у контрастні кольори, щоб дитина зі зниженим зором мала змогу орієнтуватися на них. Обов'язково потрібні бильця по обидва боки сходів на висоті 70 і 90 см (для дітей молодших класів — 50 см). Найзручнішими є бильця круглого перерізу з діаметром не

менше 3–5 см. Довжина їх має бути більшою за довжину сходів на 30 см з кожного боку. Двері також краще зробити контрастного кольору. Якщо двері скляні, то на них яскравою фарбою треба позначити частини, які відчиняються.

Внутрішній простір школи.

Уздовж коридорів (по всьому периметру) можна зробити бильця, щоб дитина з порушеннями зору могла орієнтуватися у приміщенні школи, тримаючись за них. Ще один спосіб полегшити орієнтацію у приміщенні школи — використати різноманітне рельєфне покриття підлоги — зі зміною напрямку змінюється і рельєф підлоги. Це може бути кахель для підлоги чи килимові доріжки різної текстури.

Сходи всередині школи, як і при вході, потрібно пофарбувати у яскраві контрастні кольори і обладнати бильцями.

Окрім цього можна організувати чергування старшокласників, які по черзі супроводжуватимуть дитину сходами. Необхідно, щоб таблички на кабінетах були написані крупним шрифтом контрастних кольорів (або шрифтом Брайля).

Шкільна роздягальня.

У роздягальнях для школярів з порушенням зором потрібно виокремити зону подалі від проходів і обладнати її бильцями, лавками, полицками і гачками для сумок, одягу тощо. Бажано, щоб цією зоною користувалися лише ці діти. Необхідно кілька разів провести дитину до цього місця, щоб вона його запам'ятала.

Шкільна їдальня.

В їдальні у дитини з порушенням зором має бути своє постійне місце, яким користуватиметься лише вона, і, щоб це місце знаходилося близько до буфетної стійки. Не варто, щоб діти з особливими потребами сиділи в їдальні окремо від решти однокласників. Бажано також, щоб таким учням допомагали працівники їдальні або чергові.

Класні кімнати.

Для створення доступного і комфортного середовища у класі рекомендується обладнати індивідуальні учнівські місця та виділити їх рельєфною фактурою поверхні підлоги або килимовим покриттям.

Необхідно звернути увагу на освітлення робочого місця дитина. Написане на дошці слід завжди озвучувати для того, щоб учень міг отримати повну інформацію. Парта дитини зі зниженим зором має розташовуватися в місці, яке визначає офтальмолог (це не завжди перший ряд). Коли застовується лекційна форма занять, такому учневі доцільно дозволити користуватися диктофоном — це його спосіб конспектування.

Посібники, які використовуються на різних уроках, мають бути не лише наочними, а й рельєфними чи зі збільшеним шрифтом.

Адаптації для дитини з порушенням слуху.

Головна проблема для таких дітей — отримання інформації в тому ж обсязі, що й решта учнів. Найкраще, аби дітям цієї категорії у звичайній школі допомагали навчатися сурдопедагоги чи сурдоперекладачі. Але, ймовірно, до звичайної школи прийде дитина, яка вже володіє навичками спілкування: може говорити, трохи чути і читати по губах. Перед тим, як почати її навчати, з'ясуйте, якими навичками вона володіє, як краще організувати навчальний процес і її спілкування з однолітками.

Спілкуючись із дітьми з порушеннями слуху, потрібно говорити дуже чітко (однак, не потрібно кричати), не забувати дублювати сказане (письмово чи перекладом фразовою інформацію), особливо якщо справа стосується термінів, правил, інструкцій тощо. Навчальні фільми, по можливості, мають супроводжуватися субтитрами.

Для того, щоб діти з порушеннями слуху краще орієнтувалися, у класі варто встановити сигнальні лампочки, що сповіщатимуть про початок і кінець уроку. Дитину із порушенням слуху краще посадити за першу парту. Місця для тих, чий слух знижений значною мірою, можуть бути обладнані електроакустичними приладами та індивідуальними навушниками.

Загальні рекомендації щодо облаштування території школи.

Для безпеки і можливості рухатися без перешкод шкільною територією для дітей з особливими потребами, передусім, варто передбачити рівне, асфальтоване покриття пішохідних доріжок. Невеликі перепади рівнів слід вирівняти.

Ребра решіток на пішохідних доріжках мають розміщуватися перпендикулярно напрямку руху і на відстані один від одного не більше 1,3 см. У кількох місцях з бордюрного каменю тротуару має бути спеціальний з'їзд з нахилом (як у пандуса, не більш 1:10, ширина — не менше 90 см).

Дітей із повною або частковою втратою зору необхідно провести територією, щоб вони запам'ятали маршрут і перешкоди.

Про перешкоду, перехід тощо можуть попереджати різноманітні фактури поверхневого шару покриття доріжок і тротуарів, рельєфні смуги, яскраві контрастні кольори. Оптимальними для маркування вважаються яскраво-жовтий, яскраво-помаранчевий та яскраво-червоний кольори.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Безбар'єрне середовище — середовище, яке пристосоване для вільного пересування людей з функціональними обмеженнями через медичні, вікові, інші причини.

Вміння — готовність людини ефективно виконувати дії (або діяльність) відповідно до мети і умов, за яких необхідно діяти, основою вмінь є знання; розрізняють розумові, практичні, часткові, загальні та узагальнені.

Діти з особливими освітніми потребами — поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чиї освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків тощо).

Обдарована дитина — дитина, яка володіє комплексом задатків і здібностей, які за сприятливих умов дозволяють потенційно досягти значних успіхів у певному виді діяльності чи діяльностей.

Діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку — діти, які мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами.

Здібності — індивідуально-психологічні особливості як суб'єктивна умова успішного виконання визначеного типу діяльності. Здібності не зводяться до знань, вмінь та навичок індивіда, їх проявами є швидкість, глибина, легкість і міцність оволодіння засобами та прийомами діяльності, формуються на основі задатків.

Знання — це інформація (дані, поняття і стосунки), яку індивід може відтворити.

Інвалід — особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими розладами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження життєдіяльності.

Інвалідність — передбачає втрату або дефіцит фізичної чи розумової спроможності.

Індивідуальний навчальний план (ІНП) — це формальний документ, який містить детальну інформацію про дитину, її сильні та слабкі сторони, навчальні та спеціальні послуги, які вона має отримувати.

Індивідуальна програма реабілітації — комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів з визначенням порядку і місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

Інклюзія — це політика й процес, який передбачає отримання більших можливостей в навчанні та соціальному житті для всіх дітей (дітей з особливими освітніми потребами та інших дітей).

Інклюзивна освіта — це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзивна школа — модель закладу освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат в шкільному середовищі.

Інклюзивний підхід — створення таких умов, за яких усі учні мають однаковий доступ до освіти, у тому числі діти з особливими освітніми потребами, які навчаються у загальноосвітніх школах; водночас, усі учні мають можливість отримати досвід, знання, які сприяють подоланню упереджень й дискримінації та сприяють формуванню позитивного ставлення до тих, хто «відрізняється».

Методи навчання — спосіб досягнення навчальної мети, система послідовних взаємопов'язаних дій вчителя й учнів, які забезпечують засвоєння змісту освіти, формується світогляд учня, розвиваються його здібності; існують різні класифікації /за джерелами здобуття знань: словесні, наочні, практичні; за характером пізнавальної діяльності: репродуктивні, частково-пошукові, дослідницькі, проблемного викладу, тощо/.

Мотивація — система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть виступати уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні та духовні потреби людини. Одна й та сама діяльність може здійснюватись за різних мотивів.

Навчальний результат — це загальне (широке) твердження, яке визначає, що учень зможе виконувати (видима діяльність або поведінка) наприкінці навчання. Формування навчального результату містить одне або два дієслова, пов'язаних сполучником «і». Ці дієслова ми називаємо «компетенціями» або «навичками».

Навчання — процес здобуття знань, навичок і установок для певного виду діяльності організованим способом, наприклад, для виконання конкретної роботи або завдання.

Навички — дії, складові частини яких у процесі багаторазового повторення стають автоматичними. Навички характеризуються високим ступенем засвоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції та контролю.

Психолого-педагогічний супровід — системна діяльність практичного психолога та спеціального педагога, спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, осо-

бистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум.

Реабілітація — система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їх життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

Реабілітаційні послуги — послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство.

Реабілітаційна установа — підприємство, заклад, у тому числі їх відділення, структурні підрозділи, незалежно від форми власності, що здійснює реабілітацію інвалідів і дітей-інвалідів відповідно до державних соціальних нормативів у сфері реабілітації.

Спеціальна освіта — дошкільна, загальна середня, професійно-технічна та вища освіта, для отримання якої особам з особливостями психофізичного розвитку створюють спеціальні умови.

Спеціальні умови для отримання освіти — умови навчання, в тому числі спеціальні програми та методи освіти, індивідуальні технічні навчальні засоби, підручники, навчальні посібники, а також педагогічні, медичні, соціальні та інші послуги, без яких неможливо або ускладнено засвоєння загальноосвітніх та професійних навчальних програм особами з особливостями психофізичного розвитку.

Спеціальний навчальний заклад — навчальний заклад, створений для навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку (школа, школа-інтернат, спеціальний навчально-виховний комплекс, об'єднання, навчально-реабілітаційний центр).

Спеціальний навчальний підрозділ — структурний підрозділ загальноосвітнього навчального закладу, створений для навчання осіб з фізичними та (або) розумовими порушеннями, з метою надання спеціальних освітніх послуг, у закладах, максимально наближених до місця проживання зазначених осіб.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Айшервуд М. М. Полноценная жизнь инвалида: Перевод с английского. М.: Педагогика, 1991. — 88 с., ил.

Аксенова Л. И. Правовые основы специального образования и социальной защиты детей с отклонениями в развитии. // Дефектология. — 1997. — № 1. — С. 3 – 10.

Бастуй Н. А., Сак Т. В. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання. — К.: 1997.

Безруких М. М., Ефимова С. П. Знаете ли вы своего ученика? — М.: Просвещение, 1991.

Бейлі Д. «Колективне визначення цілей разом з родинами. Залагодження розбіжностей при виборі цілей і пріоритетів».

Bailey D. (1987). Collaborative goal setting with families. Resolving differences in values and priorities for services. *Topics in Early Childhood Special Education*, 7(2), 9–71.

Бен — Львів: Місіонер, 1995.

Боровая Л. П. Социально-психологическая помощь семьям, имеющих тяжело больных детей. // Социально-педагогическая работа. — 1998. — № 6. — С. 59–63.

Бубен С. С. Интеграция: проблемы и перспективы. // Дефектология. — 1996. — № 5. — С. 5–9.

Бун Х. А., Крайс Е. «Як домогтися, щоб оцінка дітей і планування навчальних заходів відбувалися за бажання та ініціативи сім'ї».

Boone H. A. & Crais E. (1999). Strategies for achieving family-driven assessment and intervention planning. *Young Exceptional Children*, 3, 2–11.

Волері М., Вілберс Дж. С. «Залучення дітей з особливими потребами до дошкільних освітніх закладів».

Wolery M. & Wilbers J. S. (Eds.). (1994). *Including children with special needs in early childhood programs*. Washington, D. C.: National Association for the Education of Young Children.

Деніелс Е., Стаффорд К. «Створення інклюзивних класів».

Daniels E. & Stafford K. (1999). *Creating Inclusive Classrooms*. Washington, D. C.: Children's Resources International.

Діти з особливими потребами / Упоряд. О. Главник. — К.: Світ, 2002 р.

Іванова І. Діти з особливими потребами: проблема термінологічного визначення // Дефектологія. — 1999. — № 1. — С.2–7.

Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г. Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку — К.: Ніка-Центр, 2003.

Кириленко В. Дитина з проблемами у фізичному розвитку у загальноосвітній школі // Психолог. — 2004. — № 7. — С.10 – 12.

Перелік рекомендованої літератури

Валлінга С. «Підготовка вчителів до активної взаємодії з сім'ями і залучення їх до педагогічного процесу. Міжособистісний підхід».

Coleman M. & Wallinga C. (Winter 1999/2000). Teachers training in family involvement: An interpersonal approach. *Childhood Education*, 76–81.

Кохлін П. А., Хансен К. А., Хеллер Д., Кауфман Р. К., Столберг Дж. Р., а К. «Створення класів, центральними фігурами в яких є діти».

Coughlin P. A., Hansen K. A., Heller D., Kaufmann R. K., Stolberg J. R., Walsh K. (1997). *Creating Child-Centered Classrooms*. Washington, D. C.: Children's Resources International.

Коч П. К., Мак-Доно М. «Поліпшення ефективності батьківських зборів шляхом активного діалогу».

Koch P. K. & McDonogh M. (1999). Improving parent-teacher conferences through collaborative conversations. *Young Children*, 11–15.

Кунанець О., Дігух Г. Досвід залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл // Психолог. — 2004. — № 37. — С.18–21.

Кунц Н. «Необхідність приналежності. Перегляд ієрархії потреб Маслоу».

(З книги Вілла Р. А., Таусенда Дж. С, Стейнбека В. і Стейнбека С. «Перебудова системи освіти з метою підвищення її ефективності»).

Kunc N. (1992). The need to belong: Rediscovering Maslow's hierarchy of needs. In R. A. Villa, J. S. Thousand, W. Stainback & S. Stainback (Eds.) *Restructuring for caring and effective education*. Baltimore: Paul H. Brookes.

Мак-Брайг С. Л. «Педагогічні підходи, орієнтовані на сім'ю».

McBride S. L. (1999). Family-centered Practices. *Young Children*, 62–68.

Маллер А. Р. Ребенок с ограниченными возможностями: Книга для родителей. М.: Педагогика — Пресс, 1996. — 80 с.

Удел Т., Пітерс Дж., Темплтон Т. П. «Інклюзивні програми для маленьких дітей. Філософія і практика».

Udell T., Peters J., Templeton T. P. (1998). From philosophy to practice in inclusive early childhood programs. *Teaching Exceptional Children*, 44–49.

Про становище інвалідів в Україні та основи державної політики щодо вирішення проблем громадян з особливими потребами. Державна доповідь — К.: Соцінформ, 2002. — 160 с.

Рогименко І. М. Сучасний погляд на проблеми навчання дітей з особливими потребами // Нива знань. — 2004. — № 2. — С.8–12.

Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід): матеріали міжнародної конференції/ За редакцією В. І. Бондаря, Р. Петришина. — К.: Наук. світ, 2004. — 200 с.

Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я. — К.: Соцінформ, 2004. — с. 25.

Навчально-методичний посібник
для керівників загальноосвітніх навчальних закладів

Інклюзивна школа: особливості організації та управління

Автори:

Даниленко Лідія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор (Розділ III, п. 3.1)

Колупасва Алла Анатоліївна, доктор педагогічних наук
(Розділ I, п. 1.2, 1.3, Розділ III, п. 3.3)

Софій Наталія Зіновіївна (вступ, Розділ I, п. 1.1, Розділ II, п.2.2)

Таранченко Оксана Миколаївна, кандидат педагогічних наук
(Розділ II, п. 2.1, Розділ IV п. 4.2)

Єфімова Світлана Михайлівна (Розділ III, п. 3.2, 3.5)

Луценко Інна Василівна (Розділ III, п. 3.4, Розділ IV п. 4.4)

Найда Юлія Михайлівна
(Розділ I, п. 1.1, Розділ II, п. 2.1, 2.2, Розділ III, п. 3.3, Розділ IV п. 4.2, 4.3)

Слободянюк Наталія Григорівна (Розділ II, п.2.2, 2.3, Розділ IV п. 4.1, 4.4)

Будяк Лариса Володимирівна (Розділ I, п. 1.3)

За загальною редакцією
доктора педагогічних наук, професора **Даниленко Лідії Іванівни**

Передмова
директора Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»
Софій Наталії Зіновіївни

ФО-П Придатченко П. М.
E-mail: publo@ukr.net

*Усі права застережено.
Без попередньої письмової згоди Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»
цей документ (або його частину) не можна копіювати, фотокопіювати,
відтворювати, перекладати або переносити на будь-які носії.
Інформацію, вміщену в цьому документі, можна змінювати
без спеціального повідомлення, що не порушує зобов'язань
стосовно користувача з боку ВФ «Крок за кроком».*

Здано до складання 06.08.07. Підписано до друку 03.09.07.
Формат 70×100/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура BalticaC. Ум. друк. арк. 7,26. Обл.-вид. арк. 7,59.
Наклад 1000 екз. Зам. № 22 від 03.09.2007.
Розповсюджується безкоштовно.

СПД Кулінічев Б. М.
Свідоцтво про реєстрацію №14059 від 20 липня 2000 р.